

4. Arz ve Talep Gelişmeleri

2015 yılı üçüncü çeyreğine ilişkin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) verilerine göre iktisadi faaliyet Ekim Enflasyon Raporu'nda ortaya konulan görünüme kıyasla daha güçlü bir seyir izlemiş ve GSYİH dönemlik bazda yüzde 1,3, yıllık bazda yüzde 4,0 oranında artmıştır. GSYİH yıllık artışında tarım ve net vergi kalemleri öne çıkmıştır. Finans ve sigorta faaliyetlerindeki güçlü büyümenin etkisiyle hizmet kalemi milli gelirdeki yıllık ve dönemlik artışta önemli rol oynamıştır. Öte yandan, sanayi katma değerinin büyümeye katkısı sınırlı olmuştur. Harcama tarafından değerlendirildiğinde, nihai yurt içi talebin tüketim harcamaları kaynaklı yıllık büyümenin temel sürükleyicisi olduğu, dönemlik bazda ise net ihracatın büyümeye katkı yaptığı gözlenmiştir.

2015 yılının son çeyreğine ilişkin mevcut veriler, iktisadi faaliyetin dönemlik artış hızında düşüş olabileceğine işaret etmektedir. Sanayi üretimi Ekim-Kasım döneminde bir önceki çeyrek ortalamasına göre yüzde 0,6 oranında artış kaydetmiştir. İç talebe ilişkin satış, üretim ve ithalat göstergeleri nihai yurt içi talepte dönemlik bazda yavaşlamaya işaret etmektedir. Buna ek olarak, Ekim-Kasım döneminde artan altın hariç ihracat miktar endeksinin, jeopolitik gelişmelerin etkisiyle Aralık ayında gerileyebileceği, böylelikle 2015 yılı son çeyreğinde dış talebin büyümeye katkısının azalabileceği tahmin edilmektedir.

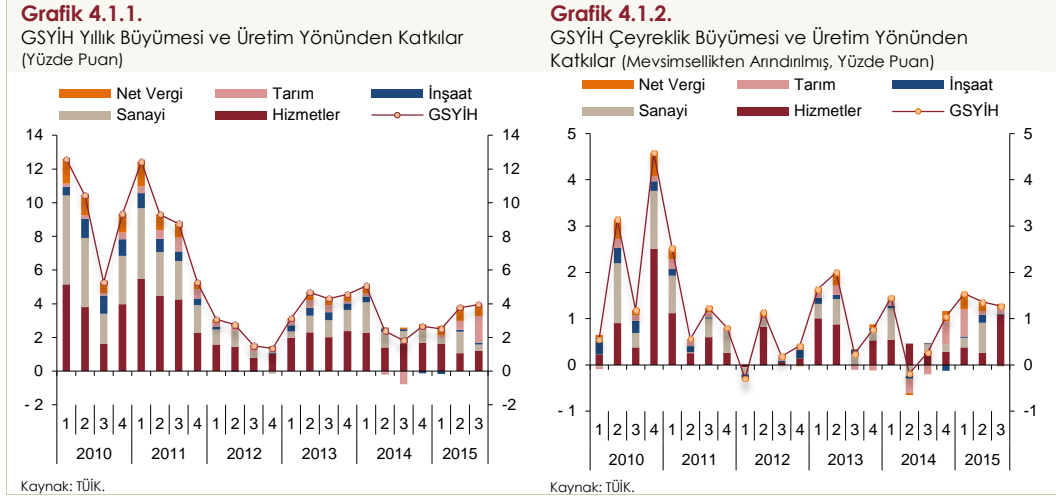
2016 yılında ücret artışları ve petrol fiyatlarındaki düşük seyir vasıtasıyla gelir kanalının, yurt içi belirsizliklerin azalması ile de güven kanalının yurt içi talebi destekleyeceği, böylelikle 2015 yılına kıyasla iç talebin büyümeye katkısının artacağı düşünülmektedir. Avrupa ekonomisinde süregelen toparlanmanın jeopolitik faktörlerin oluşturabileceği olumsuz etkileri dengeleyeceği, bu sayede dış talebin yıllık bazda büyümeye katkısının artabileceği öngörülmektedir. Bu çerçevede, 2016 yılında milli gelirdeki artışın önceki yıla kıyasla bir miktar daha güçlü olacağı tahmin edilmektedir. Öte yandan, önümüzdeki dönemde büyüme üzerindeki risklerin dış talep kaynaklı olmak üzere aşağı yönlü olduğu değerlendirilmektedir.

Çin ekonomisindeki yavaşlamanın finansal piyasalara ve küresel ticarete etkileri, petrol fiyatlarındaki düşük seyrin petrol ihracatçısı ticaret ortaklarımıza yapabileceği olumsuz gelir etkisi ve jeopolitik gelişmeler önümüzdeki dönemde dış talep üzerinde aşağı yönlü risk oluştururken, Avrupa'daki toparlanma ihracatı destekleyen temel unsur olmaktadır. Öte yandan, 2016 yılında iç talep üzerindeki risklerin daha dengeli olduğu düşünülmektedir. Tüketici ile yatırımcı beklentilerindeki iyileşme ve 2015 yılında iç belirsizliklere bağlı olarak ertelenmiş yatırımların 2016'da gerçekleşme olasılığı büyüme üzerinde yukarı, küresel para politikalarındaki belirsizliklerin finansal koşullar ve maliyet kanalı ile tüketim ve yatırım harcamalarına olası etkileri ise aşağı yönlü risk oluşturmaktadır. Önümüzdeki dönemde dış ticaret hadlerindeki olumlu gelişmeler ve mevcut makroihtiyati çerçevenin de katkısıyla cari dengedeki iyileşmenin devam etmesi beklenmektedir.

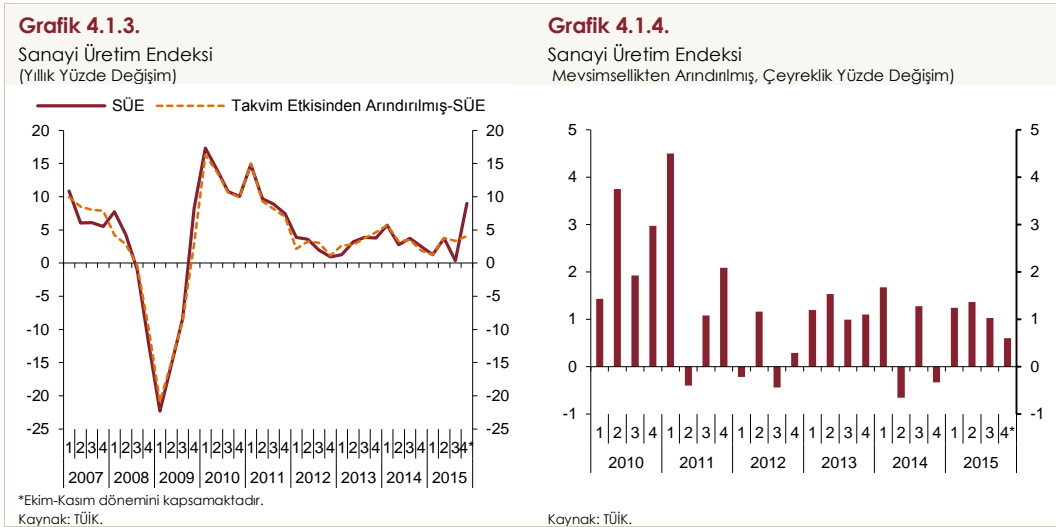
4.1. Arz Gelişmeleri

TÜİK tarafından açıklanan verilere göre, 2015 yılının üçüncü çeyreğinde iktisadi faaliyet Ekim Enflasyon Raporu'nda ortaya konulan görünüme kıyasla daha güçlü bir seyir izlemiş ve GSYİH bir önceki yılın aynı çeyreğine göre yüzde 4,0 oranında artmıştır (Grafik 4.1.1). Milli gelir yıllık artışının beklentilerin üzerinde gerçekleşmesinde, tarım ve net vergi sektörlerindeki yüksek oranlı artışlar ile sanayi üretimi yıllık

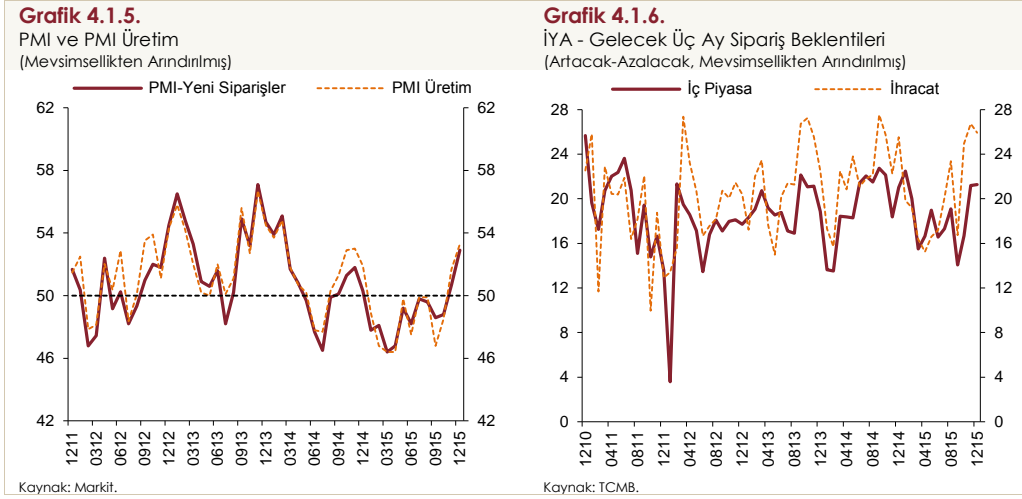
artışına kıyasla daha güçlü artan sanayi katma değeri etkili olmuştur. Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış verilere göre ise GSYİH bir önceki çeyreğe kıyasla yüzde 1,3 oranında artış kaydetmiştir. Bu dönemde, hizmetler katma değeri ikinci çeyreğe kıyasla yüzde 2,2 artarak çeyreklik büyümeye en yüksek katkı yapan sektör olmuştur (Grafik 4.1.2).

Çalışılan gün sayısında kayan bayramlar nedeniyle oluşan değişimler 2015 yılının son iki çeyreğinde ham verilerin yıllık değişim oranlarında yüksek oranlı dalgalanmalara yol açmıştır. Nitekim üçüncü çeyrekte bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 0,3 oranında artan sanayi üretimi, Ekim-Kasım döneminde yüzde 9,0 oranında artış kaydetmiştir. Yıllık değişimlerdeki ana eğilimleri daha sağlıklı yorumlayabilmek için takvim etkilerinden arındırılmış veriler incelendiğinde, üretimin yıllık bazdaki artış eğilimini koruduğu ve Ekim-Kasım döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 4,1 oranında artış sergilediği görülmektedir (Grafik 4.1.3). Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış verilerle, Ağustos ayındaki güçlü artışın ardından bir müddet yatay seyreden sanayi üretimi Kasım ayında aylık bazda daralmıştır. Böylece, sanayi üretimi Ekim-Kasım döneminde bir önceki çeyreğe göre yüzde 0,6 oranında ılımlı bir artış sergilemiştir (Grafik 4.1.4).

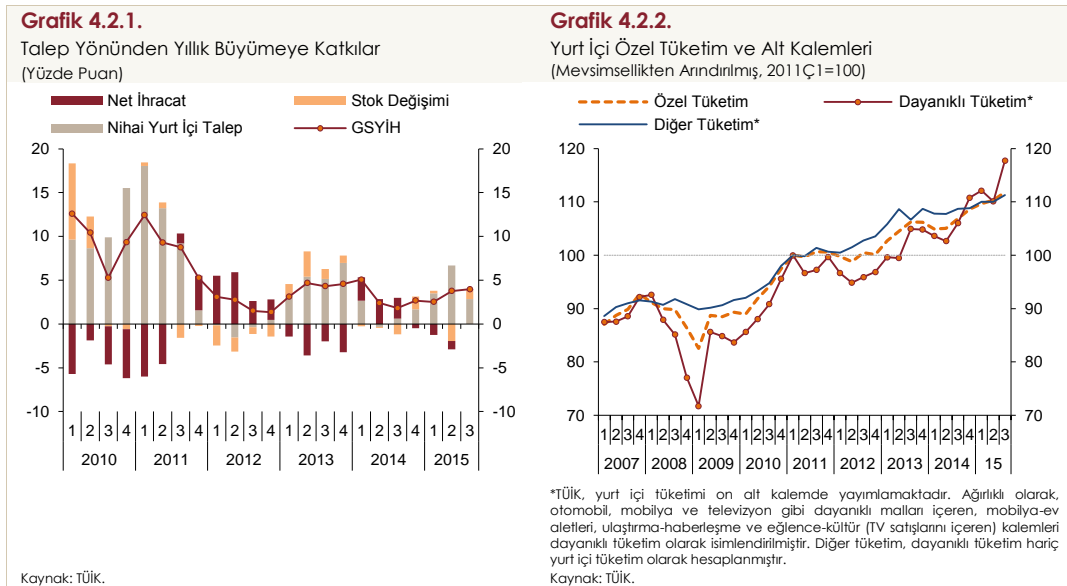

Aralık ayına ilişkin anket verileri, üretimde artış eğiliminin devam ettiğine işaret etmektedir. PMI yeni siparişler ve üretim sorularına verilen yanıtlar iyileşme sinyali vermektedir (Grafik 4.1.5). İYA verilerinden gelecek üç aydaki iç ve dış piyasa sipariş beklentileri de yüksek seviyelerde seyretmektedir (Grafik 4.1.6). Bu çerçevede, önümüzdeki dönemde üretimdeki ılımlı artış eğiliminin devam etmesi beklenmektedir.

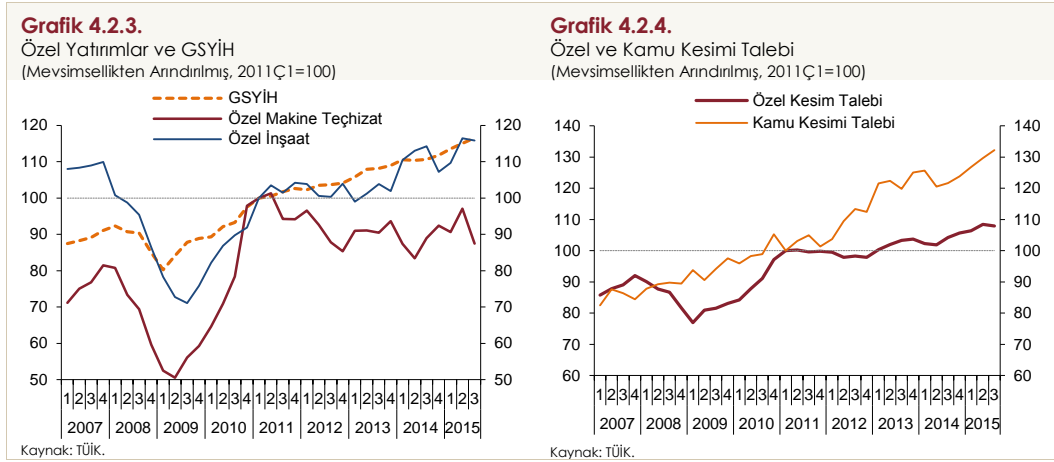

4.2. Talep Gelişmeleri

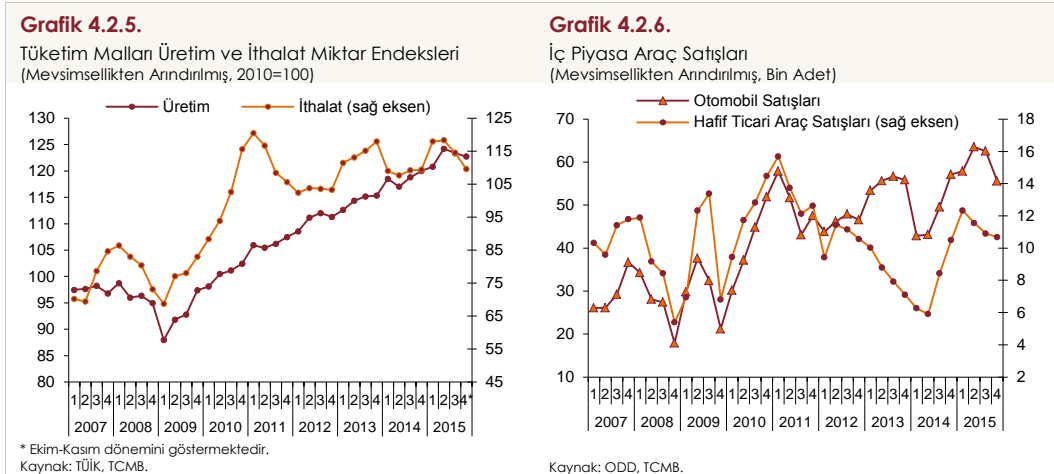
2015 yılı üçüncü çeyreğine ilişkin GSYİH verileri harcama tarafından incelendiğinde, nihai yurt içi talebin yıllık büyümeye yaptığı katkının bir önceki çeyreğe göre azaldığı, net ihracatın ise önceki çeyreklerin aksine sınırlı da olsa büyümeye pozitif katkı yaptığı gözlenmektedir (Grafik 4.2.1). Bu dönemde, nihai yurt içi talepte gözlenen yavaşlamada hem tüketim hem de yatırım harcamaları etkili olmuştur. Mevsimsellikten arındırılmış verilere göre iç talep yatırım harcamalarına bağlı olarak dönemlik büyümeye katkı yapmazken, net ihracat artış yönünde katkı yapmıştır.

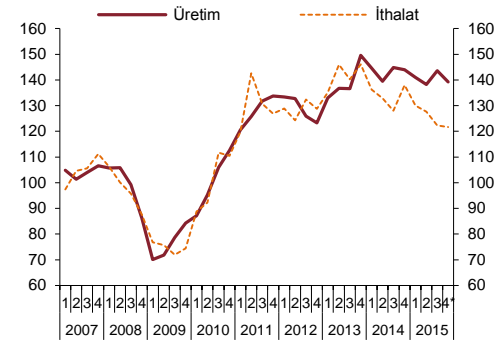
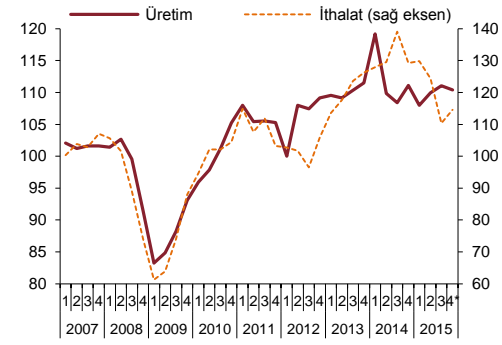

Özel tüketim harcamaları yılın üçüncü çeyreğinde bir önceki çeyreğe göre ivmelenmiştir. Detaylara bakıldığında, dayanıklı tüketim malı harcamalarının güçlü bir artış sergilediği, diğer kalemlerin artış hızının ise ılımlı eğilimini koruduğu göze çarpmaktadır (Grafik 4.2.2). İkinci çeyrekte güçlü bir artış kaydeden özel makine-teçhizat yatırımları, üçüncü çeyrekte belirgin oranda gerilemiştir (Grafik 4.2.3). Bu çerçevede toplamda özel kesim talebi üçüncü çeyrekte gerilemiştir. Kamu kesimi talebinde son üç çeyrekteki artış eğilimi kamu tüketim harcamalarının güçlü bir büyüme kaydetmesi neticesinde üçüncü çeyrekte de korunmuştur (Grafik 4.2.4). Kamu yatırımları ise makine-teçhizat kaynaklı olarak düşüş kaydetmiştir.

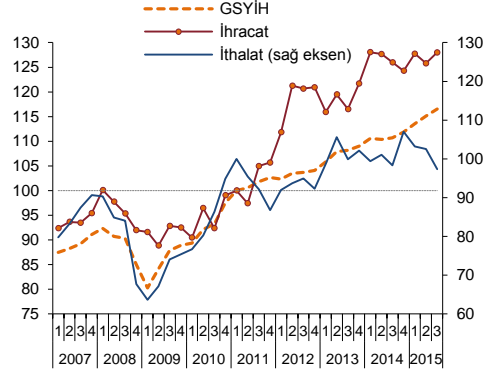

Yılın son çeyreğinde iktisadi faaliyetin dönemlik büyüme hızının hem yurt içi talep hem de net ihracat kaynaklı olarak önceki çeyrelere göre yavaşlaması beklenmektedir. Nitekim büyümeye öncülük eden tüketim mallarında üretim ve ithalat son çeyrekte gerilemektedir (Grafik 4.2.5). Benzer şekilde özel tüketim harcamalarının sürükleyicisi olan taşıt satışlarında da aynı dönemde bir düşüş gözlenmiştir (Grafik 4.2.6). Yatırımlar tarafında makine-teçhizat üretim ve ithalatında bir canlanma görülmezken (Grafik 4.2.7), inşaat yatırımlarıyla ilişkili olan metalik olmayan mineral maddelerin üretim ve ithalatında da Ekim-Kasım dönemi itibarıyla zayıf bir seyir gözlenmektedir (Grafik 4.2.8). Bu çerçevede, mevcut göstergeler yılın dördüncü çeyreğinde iç talebin dönemlik büyümeye katkısının azalacağına işaret etmektedir.

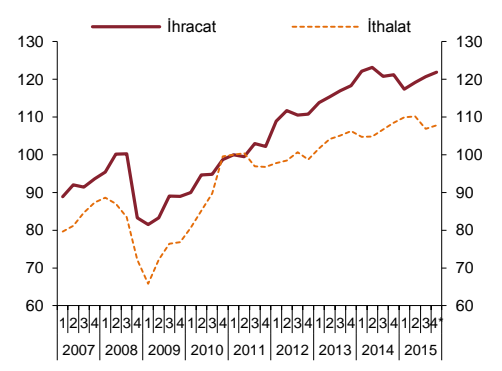

Grafik 4.2.7.Makine-Teçhizat Üretim ve İthalat Miktar Endeksleri
(Mevsimsellikten Arındırılmış, 2010=100)* Ekim-Kasım dönemini göstermektedir.
Kaynak: TÜİK, TCMB.**Grafik 4.2.8.**Mineral Maddeler Üretim ve İthalat Miktar Endeksleri
(Mevsimsellikten Arındırılmış, 2010=100)* Ekim-Kasım dönemini göstermektedir.
Kaynak: TCMB.

Yılın üçüncü çeyreğinde mal ve hizmet ihracatı artarken, ithalatı azalmıştır (Grafik 4.2.9). Dış ticaret ana eğilimini daha sağlıklı yansıtan altın hariç miktar endekslerinde de üçüncü çeyrekte benzer bir hareket mevcuttur. Ekim-Kasım dönemi itibarıyla önceki çeyreğe kıyasla hem altın hariç ihracat miktar endeksi hem de altın hariç ithalat miktar endeksi artış kaydederken, ihracattaki artış daha belirgindir (Grafik 4.2.10). Diğer taraftan, jeopolitik faktörler ile Rusya ve Irak kaynaklı ihracatta yaşanan olumsuzlukların etkisiyle net ihracatın cari dengeye ve büyümeye olumlu katkısı üzerinde aşağı yönlü riskler izlenmektedir.

Grafik 4.2.9.Mal ve Hizmet İhracat ve İthalat ile GSYİH
(Mevsimsellikten Arındırılmış, 2011Ç1=100)

Kaynak: TÜİK.

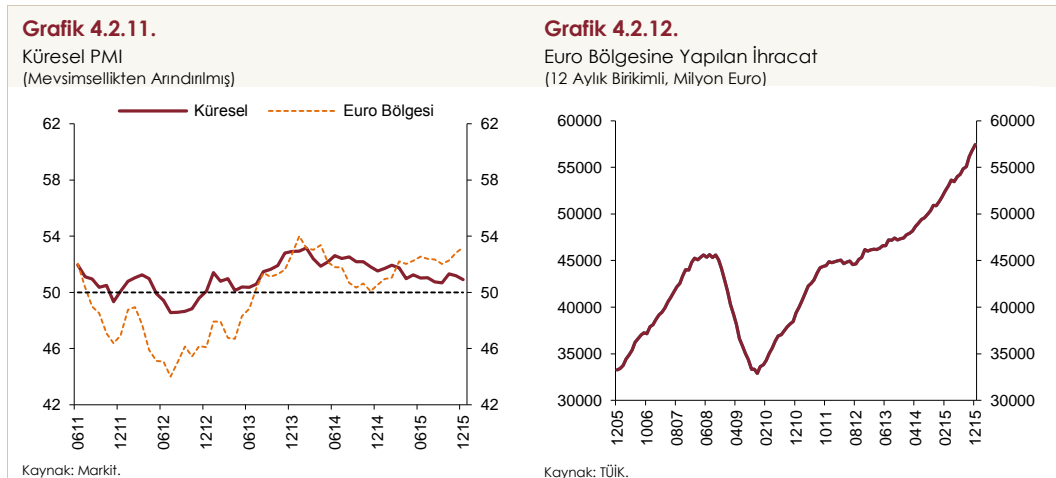
Grafik 4.2.10.İhracat ve İthalat Miktar Endeksleri
(Altın Hariç, Mevsimsellikten Arındırılmış, 2011Ç1=100)* Ekim-Kasım dönemini göstermektedir.
Kaynak: TÜİK, TCMB.

Özetle, 2015 yılı üçüncü çeyreğinde iktisadi faaliyet temelde özel tüketim harcamaları kaynaklı olarak beklenenin üzerinde bir artış kaydetmiştir. Son çeyrekte yurt içi talebe ilişkin satış, üretim ve ithalat göstergeleri dönemlik bazda yavaşlamaya işaret etmektedir. Buna ek olarak, Ekim-Kasım döneminde artan altın hariç ihracat miktar endeksinin, jeopolitik gelişmelerin etkisiyle Aralık ayında gerileyebileceği, böylelikle 2015 yılı son çeyreğinde dış talebin dönemlik büyümeye katkısının azalabileceği tahmin edilmektedir.

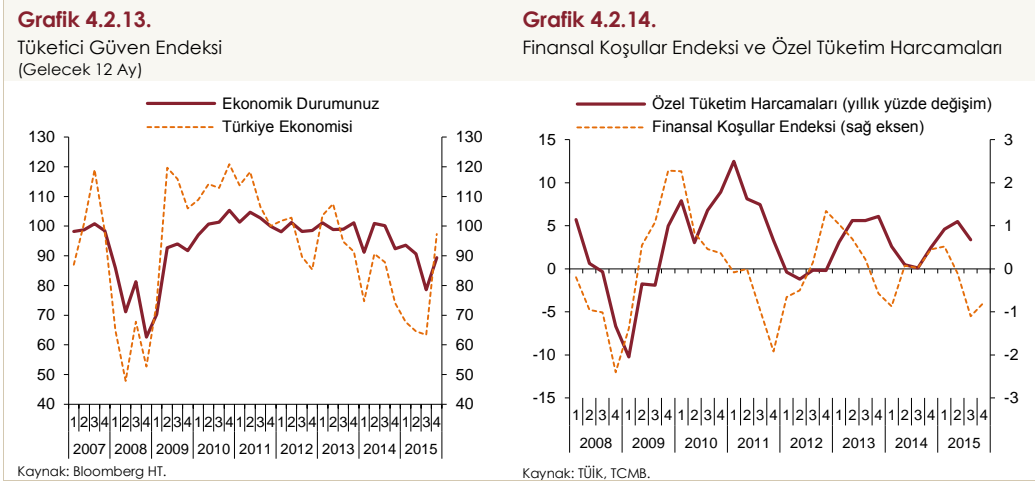
2016 Görünümü

Yakın dönemde açıklanan veriler 2015 yılında büyümenin beklentilerin üzerinde gerçekleşebileceğine işaret etmektedir. 2015 yılının üçüncü çeyreğinde iç ve dış etkenlerle gerileyen tüketici güveni Kasım ayındaki genel seçimler sonrasında yüksek oranda artmıştır. Benzer şekilde yatırımcı güveni de kademeli bir şekilde toparlanma eğilimi sergilemektedir. Aralık ayında Fed'in politika faizini artırmasından hemen sonra küresel oynaklıklarda bir miktar iyileşme yaşansa da 2016 yılı başında Çin'e dair endişelerin artması ve jeopolitik gelişmeler sebepleriyle oynaklıklar tekrar artmıştır. Bu çerçevede, küresel büyümeye ve para politikalarına dair belirsizliklerin gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye akımları üzerindeki olası olumsuz etkileri 2016 yılında bir risk faktörü olmaya devam etmektedir. Dış talebe ilişkin aşağı yönlü risklerin Ekim Enflasyon Raporu'na göre bir miktar artmasına rağmen yurtdışı belirsizliklerin azalması, güven kanalının desteği ve ücretlerdeki artışla 2015 yılındaki olumlu büyüme performansının 2016 yılında da süreceği düşünülmektedir. 2016 yılı geneline ilişkin talep görünümü değerlendirildiğinde, 2015 yılına göre iç talebin bir miktar artması, ihracatın ise büyümeyi desteklemeye devam etmesi beklenmektedir. Bu görünüm üzerinde dış talep için aşağı yönlü riskler daha belirginken, yurt içi talep üzerindeki riskler daha dengelidir.

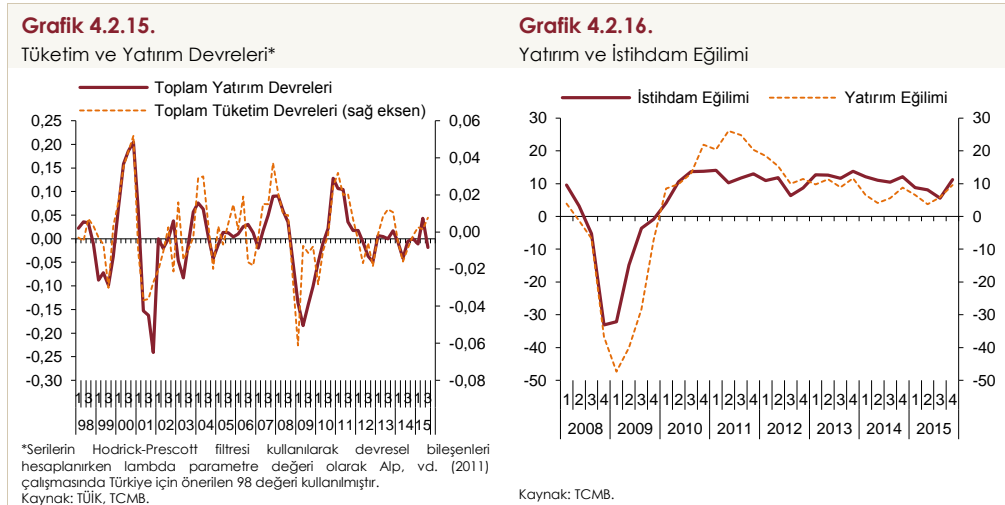
Son üç aylık dönemde dış talebe ilişkin aşağı yönlü riskler artmıştır. Dış talebi azaltıcı faktörlerin başında ihracatımızda ve turizm gelirlerimizde önemli bir paya sahip olan Rusya'nın Türkiye'ye yönelik ekonomik yaptırım kararları gelmektedir. Bu kararlara göre 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren Rusya bazı gıda ürünlerinin Türkiye'den ithalatını durdururken, Türk vatandaşlarının Rusya'da çalışma imkanlarına da bazı kısıtlamalar getirmiştir. Bu ekonomik yaptırımların tarım ve gıda sektörlerinin yanı sıra Rusya ile yapılan bavul ticaretinde önemli paya sahip olan deri, tekstil ve hazır giyim sektörlerinin ihracatını da olumsuz etkileyebileceği düşünülmektedir. Ayrıca ekonomik yaptırımların Rusya'da faaliyet gösteren (başta inşaat firmaları olmak üzere) yerli firmaların faaliyetlerini kısıtlayarak doğrudan yatırım gelirlerinde ve turizm gelirlerinde azalmaya neden olabileceği tahmin edilmektedir. Çin'deki ekonomik yavaşlama, Irak ve Suriye'de süregelen jeopolitik gelişmeler ile petrol fiyatlarının son yıllarda gözlenen en düşük seviyelere inmesine bağlı olarak petrol ihracatçısı komşu ülkelerin gelirlerinin azalması da dış talep üzerindeki önemli aşağı yönlü risklerdendir.

Bununla birlikte ihracatımızda önemli bir paya sahip olan Avrupa ekonomisinde görülen toparlanma eğilimi 2015 yılının son çeyreğinde hızlanmıştır (Grafik 4.2.11). Euro Bölgesi'ndeki toparlanma eğilimi ve ihracatımızın pazar değiştirme esnekliği ihracatı desteklemektedir. Nitekim Euro Bölgesi'ne yapılan ihracatta son dönemlerde belirgin bir ivmelenme gözlenmektedir (Grafik 4.2.12).

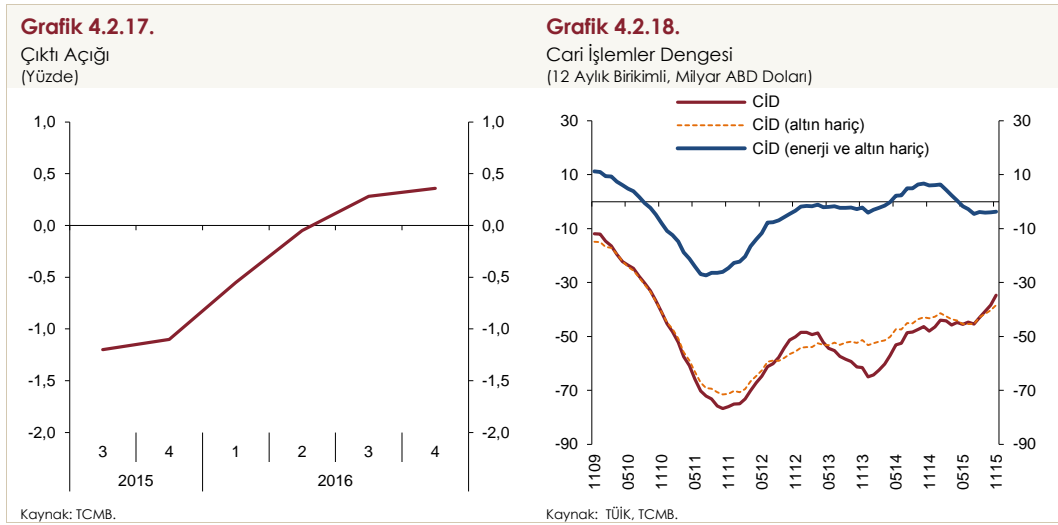

Yurt içi talebe ilişkin riskler ise dengelidir. 1 Kasım 2015 genel seçimleri sonrasında siyasi belirsizliklerin ortadan kalkmasıyla tüketicilerin geleceğe yönelik olumlu beklentileri artmıştır (Grafik 4.2.13). 2016 yılında tüketim talebini gelir kanalının da destekleyeceği düşünülmektedir. Net asgari ücretin artırılmasının tüketim talebini artırıcı birincil etkilerinin yanı sıra asgari ücrette yapılan artışın genel ücret seviyesini de yukarı çekebileceği ve bu ikincil etkilerin de tüketim artışında etkili olacağı düşünülmektedir. Bununla beraber ücretlerdeki artışın istihdam artışını sınırlandırabileceği, enflasyon üzerinde olumsuz etki yapabileceği, dolayısıyla tüketimi kısıtlayıcı etkilerin de ortaya çıkabileceği değerlendirilmektedir. Son dönemde finansal koşullar tüketimi sınırlayıcı etki yapmaya devam etse de yurt içi belirsizliklerin azalmasının da etkisiyle önümüzdeki dönemde finansal koşullarda bir miktar iyileşme beklenmektedir (Grafik 4.2.14). Öte yandan küresel büyüme endişeleri, jeopolitik riskler ve para politikası belirsizliklerine bağlı olarak finansal koşullarda yaşanabilecek bir sıkılaşma tüketim harcamaları üzerinde aşağı yönlü risk oluşturmaktadır.

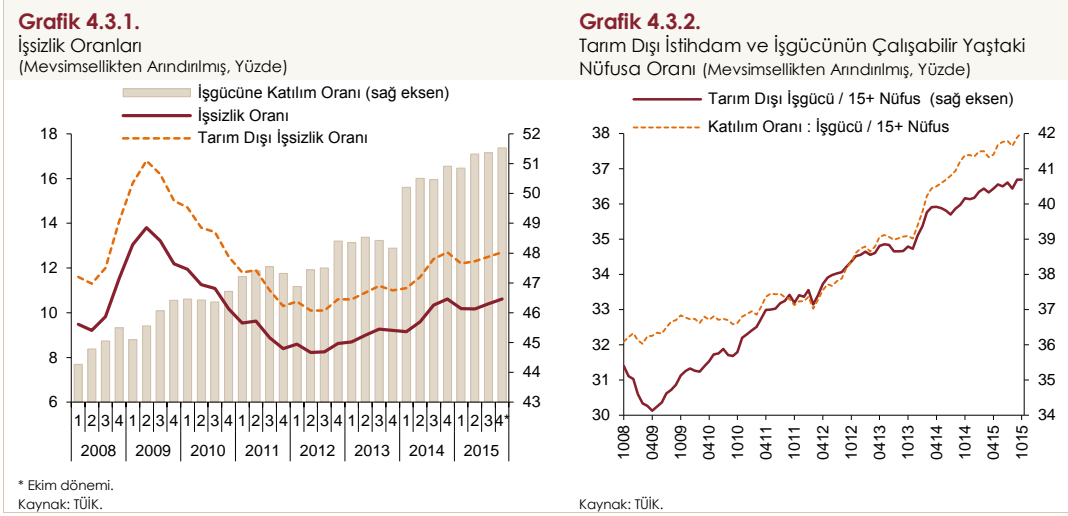
Sabit sermaye yatırımları 2009 yılındaki küresel kriz sonrasında yüksek oranda artmış ancak son üç yıllık dönemde dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de zayıf seyretmiştir. Bununla birlikte, 2016 yılında yatırımların artacağı düşünülmektedir. Öncelikle yatırımların son yıllarda oldukça zayıf seyretmiş olması nedeniyle firmaların nispeten daha kuvvetli bir talep karşısında ertelenmiş yatırımlarının bir kısmını hayata geçirme eğiliminde olabileceği düşünülmektedir (Grafik 4.2.15). Nitekim, firmaların geleceğe yönelik istihdam ve yatırım harcaması beklentilerinde son dönemde kayda değer artışlar görülmektedir (Grafik 4.2.16). Bunun yanı sıra, 2015 yılındaki iç belirsizlikler nedeniyle ertelenen kamu yatırımlarının 2016 yılında gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir. Yatırımlar üzerinde aşağı yönlü riskler de mevcuttur. Küresel oynaklıklar kaynaklı sermaye akımlarının ivme kaybetmesi ve finansal koşullardaki olası bir sıkılaşma durumunda yatırımların finansmanı zorlaşabilecektir. Ayrıca artan maliyetler nedeniyle firmaların karlılıklarının gerilemesi de yatırımları kısıtlayabilecektir.

2016 yılında büyümenin 2015 yılına kıyasla bir miktar hızlanması ve iç talebin dış talepten daha kuvvetli olması beklenmektedir (Grafik 4.2.17). Talep kompozisyonundaki bu görünüme rağmen makroihtiyati tedbirler ve emtia fiyatlarındaki düşük seyir çerçevesinde 2016 yılında cari işlemler dengesinde iyileşmenin devam etmesi beklenmektedir (Grafik 4.2.18). Çıktı açığının ise iç talepteki toparlanma sonucunda kademeli olarak kapanacağı öngörülmektedir.

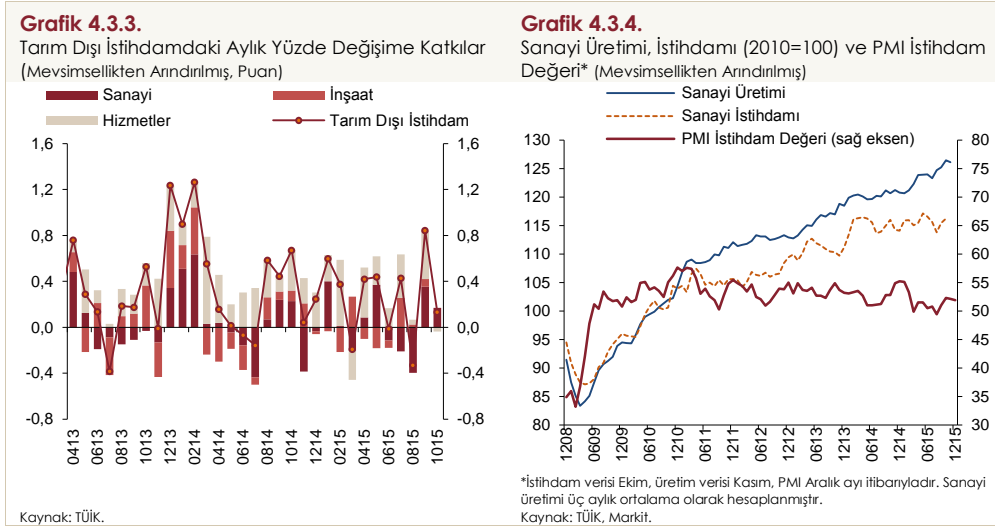

4.3. Emek Piyasası

2015 yılının ilk on aylık döneminde, toplam ve tarım dışı işsizlik oranlarının geçen yılın aynı dönemine göre artış eğilimi sergilediği görülmektedir (Grafik 4.3.1). Bu dönemde, tarım dışı istihdam artışının geçen yıla kıyasla azalması ve işgücünde gözlenen yükseliş, tarım dışı işsizlik oranını artış yönünde baskılayan faktörler olmuştur (Grafik 4.3.2). Tarım dışı istihdamın alt sektörlerine bakıldığında, hizmetler sektörü ilk on aylık dönemde istihdam artışını sürüklemiş, inşaat ve sanayi istihdamı ise geçen yılın aynı dönemine göre sınırlı bir oranda artmıştır (Grafik 4.3.3).

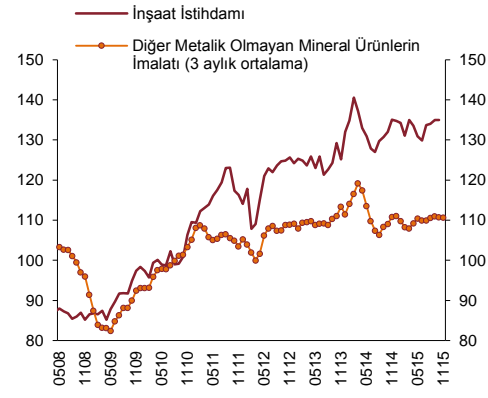
Sanayi istihdamı 2015 yılının Haziran, Temmuz ve Ağustos dönemlerinde geriledikten sonra Eylül ve Ekim dönemlerinde en yüksek istihdam artışının gözleendiği sektör olmuştur. PMI istihdam değeri, 2015 yılının son çeyreğinde sanayi istihdamında artışa işaret etmektedir. Üç aylık ortalamalarla sanayi üretimi gelişmeleri incelendiğinde ise ılımlı artışlar gözlenmektedir (Grafik 4.3.4). Üretim ve anket göstergeleri ışığında, sanayi istihdamında yılın son çeyreğinde ılımlı artış gerçekleşebileceği değerlendirilmektedir.

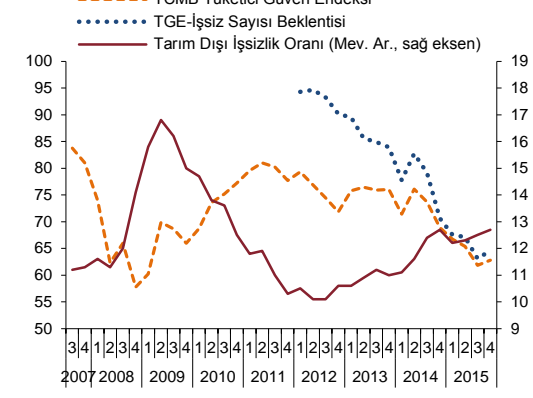
İnşaat sektörü istihdamı 2015 yılının Ağustos ve Eylül dönemlerinde sınırlı bir oranda gözlenen artış ardından Ekim döneminde bir önceki döneme göre değişmemiştir (Grafik 4.3.5). İnşaat istihdamıyla yakından ilişkili olan metalik olmayan mineral maddeler üretiminde Nisan ayından itibaren gözlenen yatay seyir devam etmektedir. İnşaat istihdamındaki ılımlı artış eğiliminin yılın geri kalanında da sürmesi beklenmektedir. Öte yandan, hanehalkının işsizlikle ilgili beklentileri yılın ilk üç çeyreğinde geriledikten sonra son çeyrekte sınırlı bir oranda iyileşme kaydetmiştir. TCMB Tüketici Güven Endeksi ve endeksin alt kalemlerinden biri olan İşsiz Sayısı Beklentisi de benzer bir seyir izlemiştir (Grafik 4.3.6). Bu çerçevede, işsizlik oranlarının son çeyrekte üçüncü çeyreğe yakın bir seviyede gerçekleşmesi beklenmektedir.

Grafik 4.3.5.

İnşaat Sektörü İstihdamı ve Metalik Olmayan Mineral Madde Üretimi* (Mevsimsellikten Arındırılmış, 2010=100)

*İstihdam verisi Ekim, üretim verisi Kasım ayı itibarıdır.
Kaynak: TÜİK.**Grafik 4.3.6.**

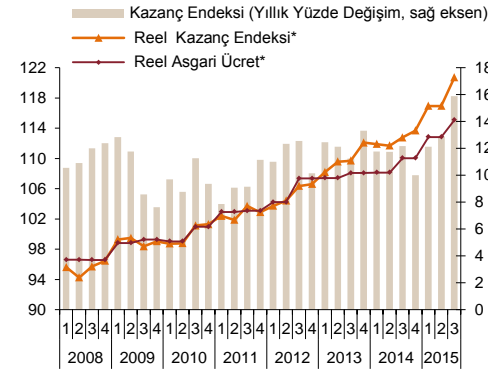
Tüketici Güven Endeksi TGE İşsiz Beklentisi ve Tarım Dışı İşsizlik Oranı

*İşsiz sayısı beklentisi ters kodlanmaktadır. Azalma, beklentilerdeki kötüleşmeyi ifade etmektedir. İşsizliğin son verisi Ekim ayı itibarıdır.
Kaynak: TCMB, TÜİK.

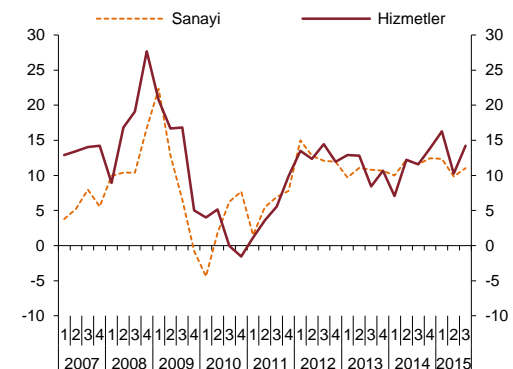
Ücret gelişmeleri izlendiğinde, 2015 yılının üçüncü çeyreğinde saatlik ücretlerin yüksek bir oranda arttığı gözlenmektedir (Grafik 4.3.7). Reel ücretler de benzer bir eğilim içerisindedir. Saatlik ücretlerin asgari ücretle uyumlu hareketi bu dönemde de devam etmiştir. Verimlilik kazanımlarının üzerinde gerçekleşen saatlik ücret artışları nedeniyle 2015 yılının üçüncü çeyreğinde birim işgücü maliyeti yükselmiştir. Birim işgücü maliyetindeki yıllık artış hızı sanayi sektöründe yaklaşık yüzde 10 oranında gerçekleşirken, hizmet sektöründe bu oran yüzde 15 olarak gözlenmektedir (Grafik 4.3.8). 2016 yılında birim iş gücü maliyetlerindeki artışın daha da belirgin olacağı tahmin edilmektedir. Yüksek seyreden ücret artışları ışığında değinilmesi gereken bir başka nokta ise gelir-tüketim ilişkisidir. Gözlenen gelir artışının, diğer değişkenler sabitken, harcama davranışına destek olduğu bilinmektedir. GSYİH gelişmeleri de incelendiğinde özel tüketim harcamalarında yıllık bazda büyüme eğiliminin sürdüğü görülmektedir. Bu çerçevede, önümüzdeki dönemde gelir koşullarının yurt içi talebi artırıcı rol oynayabileceği değerlendirilmektedir.

Grafik 4.3.7.

Tarım Dışı Sektörlerde Saatlik İşgücü Maliyeti (Mevsimsellikten Arındırılmış, 2010=100)

* Reelleştirilirken TÜFE kullanılmıştır.
Kaynak: TÜİK, ÇŞGB, TCMB.**Grafik 4.3.8.**

Birim İşgücü Maliyeti* (Yıllık Yüzde Değişim)

* Hizmetler sektöründe birim ücret, toplam ücret ödemelerinin hizmet fiyatlarıyla reelleştirilmiş ciroya bölünmesi ile hesaplanmıştır. Sanayi sektörlerinde ise toplam ücret ödemeleri üretime bölünmüştür.
Kaynak: TÜİK, TCMB.

Özetle, 2015 yılının son çeyreğine ilişkin göstergeler tarım dışı sektörlerde işsizlik oranında önemli bir değişikliğe işaret etmektedir. Asgari ücretin önemli oranda artırılması 2016 yılının genelinde işgücü piyasalarının seyrini etkileyebilecek bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Teorik açıdan bakıldığında, yüksek oranlı bir asgari ücret artışının istihdamı azaltıcı, ücretler genel seviyesini ise artırıcı etki yapması doğal görünmektedir. Ancak, asgari ücret artışının işverene getirdiği yükün bir bölümünün kamu fonlarından karşılanacak olmasının istihdam ve ücretler genel seviyesi üzerindeki etkileri sınırlayacağı düşünülmektedir.

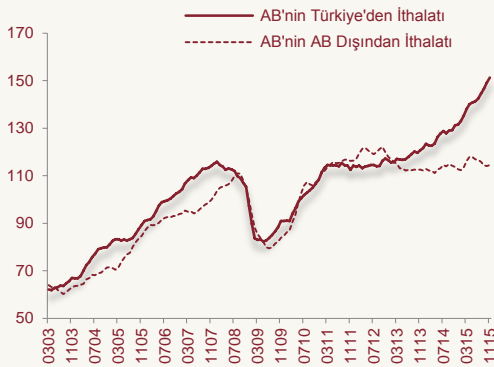
Kutu
4.1

Son Dönemde Türkiye'nin İhracat Pazar Paylarındaki Farklılaşma

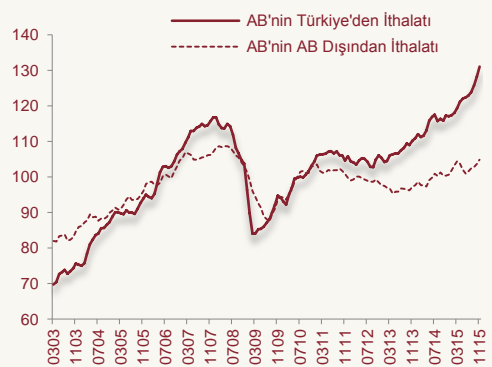
Türkiye'nin 2015 yılı ihracatı bir önceki yıla göre yüzde 8,7 oranında daralarak 143,9 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir.¹ Her ne kadar ilk etapta veriler ihracat performansında kayda değer bir güç kaybına işaret etse de, 2015 yılına özgü bir takım faktörler ihracat performansının yorumlanmasını zorlaştırmaktadır. Söz konusu faktörler; euro-ABD doları paritesinin güçlü şekilde ABD doları lehine dönmesi, ihracat fiyatlarında küresel emtia fiyatlarındaki genel eğilime bağlı olarak yaşanan sert düşüş ve jeopolitik gelişmeler olarak sıralanabilir. Bu çerçevede, bu kutuda Türkiye'nin 2015 yılı ihracat performansının daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla ihracat pazarlarındaki gelişim incelenmiştir.

2015 yılı genelinde Türkiye'nin ihracat pazarlarında iki temel unsur ön plana çıkmaktadır. İlki (Rusya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ağırlıklı) enerji ihraç eden ülkelerin iç talebindeki yavaşlamanın, jeopolitik sorunların da güçlendirici etkisiyle, söz konusu ülkelere yapılan ihracata olumsuz etkisi sonucu Türkiye'nin bu ülkelerdeki pazar paylarının düşmesidir. İkincisi ise AB ülkelerine ve ABD'ye yapılan ihracattaki görece güçlü eğilim ve buralardaki pazar paylarının artmasıdır.

2015 yılı genelinde euronun ABD doları karşısında değer kaybetmesi, ABD doları cinsinden yayınlanan dış ticaret verilerinin ülke ve ülke grupları çerçevesinde değerlendirilmesinde dikkatli olmayı gerektirmektedir. Parite etkisi olarak adlandırılan bu etki, özellikle ihracatın ağırlıklı olarak euro cinsinden yapıldığı AB ülkelerine olan ihracat performansının olduğundan daha düşük görünmesine neden olmaktadır. Nitekim, Ocak-Kasım döneminde Türkiye'nin AB ülkelerine yaptığı ihracat bir önceki yılın aynı dönemine göre ABD doları cinsinden yüzde 7,2 oranında düşmüş, euro cinsinden ise yüzde 11,6 oranında artmıştır. Bir başka açıdan bakıldığında, küresel kriz dönemi sonrasında AB'nin AB dışından yaptığı nominal ithalatın kriz öncesindeki ivmesini kaybedip yatay bir seyir izlediği, buna karşılık Türkiye'den yaptığı ithalatın 2013 yılı ortalarından itibaren AB dışından yapılan ithalattan ayrıştığı, 2015 yılında ise ivme kazanarak yükseldiği görülmektedir (Grafik 1). Bu durum aynı zamanda Türkiye'nin AB ülkelerindeki pazar payının artması anlamına da gelmektedir. AB ithalatı miktarı cinsinden (reel) incelendiğinde Türkiye'nin pazar payındaki söz konusu ayrışmanın daha da belirgin olduğu dikkat çekmektedir (Grafik 2).

Grafik 1. AB İthalatı
(Nominal, Mevs. Ann., 3-aylık ortalama 2010=100)

Kaynak: Eurostat.

Grafik 2. AB İthalatı
(Reel, Mevs. Ann., 3-aylık ortalama 2010=100)

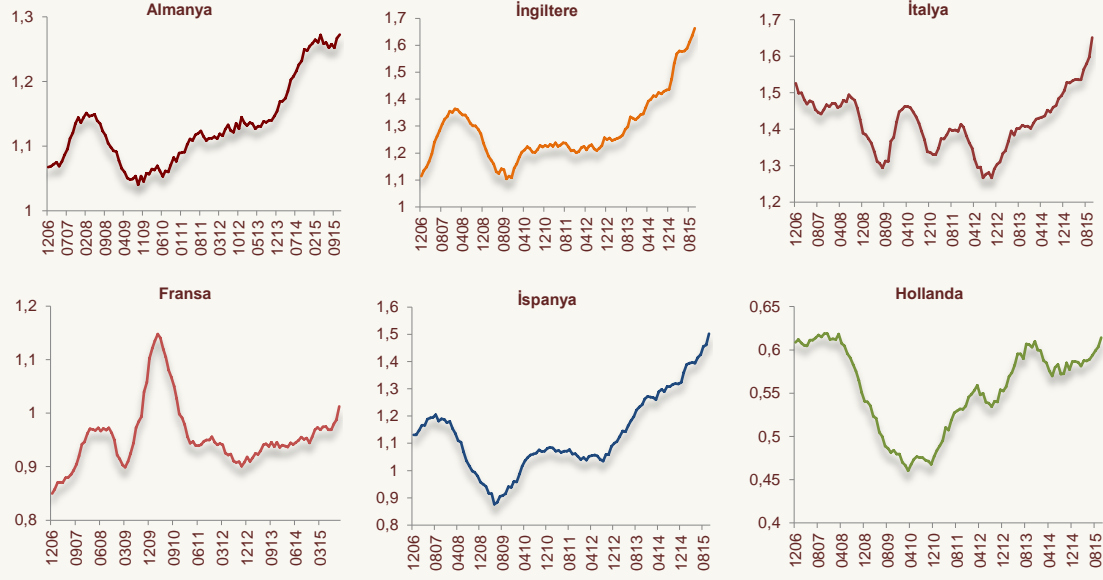
Kaynak: Eurostat.

¹ 2015 yılı Aralık ayı verisi için Gümrük ve Ticaret Bakanlığı geçici verileri kullanılmıştır.

AB'ye yönelik pazar payı artışının ülkelere homojen dağıldığı görülmektedir (Grafik 3). Türkiye'nin ihracatı içinde ilk 10 sırada yer alan Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa, İspanya ve Hollanda'ya yapılan ihracatın söz konusu ülkelerin ithalatına oranı 2014 ve 2015 yılı genelinde belirgin oranda artış göstermiştir. Bu ülkeler arasında sadece Fransa ve Hollanda'ya yönelik pazar payında görece sınırlı bir artış yaşanmıştır.

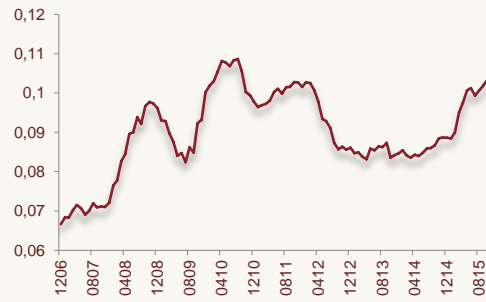
AB ülkeleri dışındaki diğer ihracat pazarları incelendiğinde, Türkiye'nin Güneydoğu Asya ülkeleri ve ABD pazarlarındaki paylarının son dönemlerde sürekli olarak arttığı görülmektedir. Ancak, söz konusu payların çok düşük olduğu vurgulanmalıdır. Türkiye'nin Güneydoğu Asya ülkeleri ithalatından aldığı pay binde 1 seviyelerinde iken, ABD ithalatından aldığı pay yaklaşık binde 3 seviyesindedir (Grafik 4 ve 5).

Grafik 3. Türkiye'nin Seçilmiş AB Ülkelerindeki Pazar Payları
(Türkiye'nin ihracatının ilgili ülkenin toplam ithalatına oranı, Yüzde)

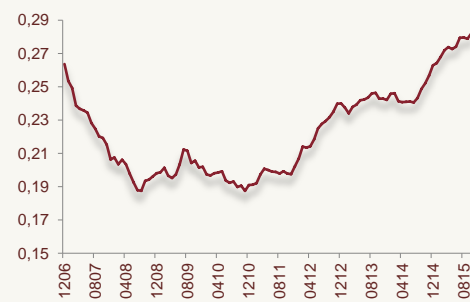
Kaynak: TULK, Dünya Ticaret Örgütü.

Grafik 4. Türkiye'nin Güneydoğu Asya Ülkelerindeki Pazar Payı (Yüzde)

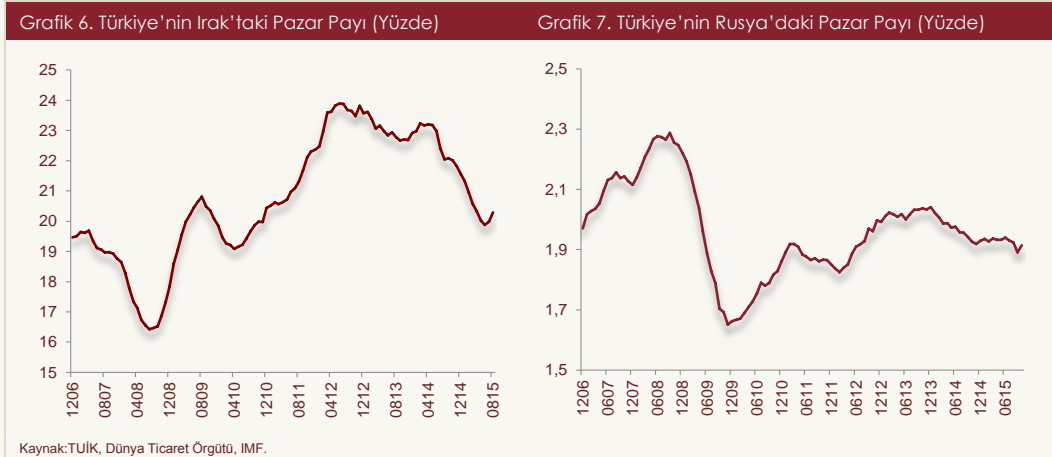
Kaynak: TULK, Dünya Ticaret Örgütü.

Grafik 5. Türkiye'nin ABD'deki Pazar Payı (Yüzde)

Türkiye'nin pazar payının en fazla düştüğü ülkeler ise jeopolitik sorunların yaşandığı ve olumsuz büyüme performansının gerçekleştiği Rusya ve Irak olmuştur. Nitekim, Türkiye'nin ihracatının Irak ithalatı içindeki payı 2013 yılındaki yüzde 24 seviyelerinden 2015 yılında yüzde 20 seviyelerine düşerken, Rusya'nın payı yüzde 2 seviyelerinden yüzde 1,9'a gerilemiştir (Grafik 6 ve 7). Rusya ve Irak'a yapılan ihracatın Türkiye ihracatı içindeki yüksek ağırlığı dikkate alındığında, Türkiye'nin bu ülkelerdeki pazar payının azalması 2015 yılı ihracatı üzerinde belirgin bir olumsuz etki oluşturmuştur.

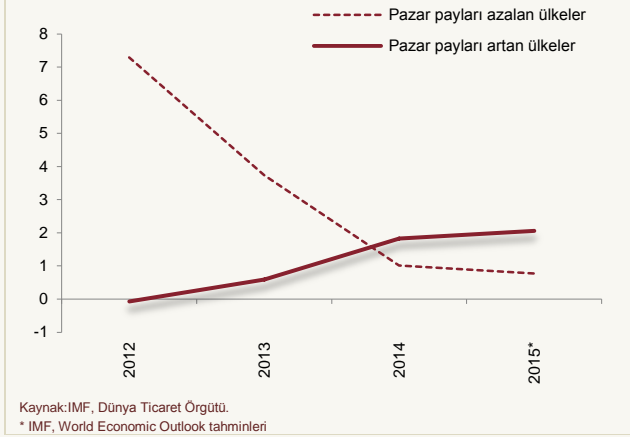
Türkiye'nin son dönemde ihracat pazar payları artan ve azalan ülkeler² incelendiğinde iki saptama yapmak mümkündür. İlki, Türkiye'nin hedef bölge kompozisyonundaki değişimdir. Türkiye'nin AB ülkeleri nezdindeki pazar paylarındaki genişleme ile jeopolitik sorunların yaşandığı ülkelerdeki pazar paylarındaki daralmanın başladığı dönemler birbirine çok yakındır. Örneğin, Türkiye'nin AB ülkelerindeki pazar payı 2014 yılı başından itibaren hızla artmaya başlarken, Rusya ve Irak'taki pazar payları da aynı dönemlerde azalma eğilimine girmiştir. Bu durum, Türk firmalarının olumsuz talep koşullarının ve jeopolitik sorunların yaşandığı bir pazardan, söz konusu etkilerin görece az yaşandığı pazarlara ürünlerini kaydırarak olumsuz etkileri telafi edebildiğine dair güçlü bir bulgu sunmaktadır. Nitekim, AB kaynaklı dış talep koşullarının olumsuz seyrettiği 2008-2012 döneminde Türk firmaları krizden daha az etkilenen Ortadoğu ve Kuzey Afrika pazarlarına yönelebilmişlerdir.³ İkincisi, Türkiye'nin 2014 ve 2015 döneminde ihracatını büyüme performansı bozulan ekonomilerden görece daha hızlı büyüyen ekonomilere doğru kaydırma eğiliminde olduğudur. 2014 ve 2015 yıllarında Türkiye'nin ihracat pazar payının arttığı ülkelerin büyüme oranları pazar payı azalan ülkelerin büyüme oranlarından daha fazla gerçekleşmiştir. Pazar payı artan ülkelerdeki büyümenin 2016 yılında da pazar payı azalan ülkelere nazaran daha hızlı olacağı beklenmektedir. Bu noktadan hareketle, hedef bölge kompozisyonundaki değişim ile beraber Türkiye'nin 2016 yılı ihracat performansı 2015 yılına göre daha güçlü bir seyir izleyebilecektir.

² Türkiye ihracatı içindeki payı en yüksek ilk 20 ülke kullanılmıştır.

³ Ayrıntılı analiz için bakınız: Aldan ve diğerleri, "İhracatta Bölgesel ve Sektörel Çeşitlenme" TCMB Ekonomi Notları, No. 12/18, Temmuz 2012.

Grafik 8. Türkiye'nin Ticaret Ortaklarının GSYİH Büyüme Oranları (İhracat Ağırlıklı Ortalama, Yüzde)

Sonuç olarak, jeopolitik belirsizlikler ve enerji ihracatçısı ülkelerin iktisadi faaliyetlerindeki yavaşlama sonucu Türkiye'nin söz konusu ülkelerde yaşadığı pazar kaybı AB ülkeleri ve ABD'deki pazar genişlemesi ile telafi edilebilmiştir. AB ve ABD'deki pazar paylarındaki artışın 2016 yılında da devam etmesi ya da en azından sabit kalması halinde, ihracatın gelir esnekliğinin yüksek olduğu⁴ bu ülkelerin 2015'e göre daha iyi büyüme performansı göstereceği varsayımı altında, Türkiye'nin ihracat performansının 2015 yılına göre daha güçlü bir seyir izlemesi mümkün olabilecektir.

Kaynakça

Aldan, A., M. F. Aydın, O.Y. Çulha, E. Sunel ve T. Taşkın, "İhracatta Bölgesel ve Sektörel Çeşitlenme" TCMB Ekonomi Notları No. 12/18, 25 Temmuz 2012

Çulha, O.Y. ve K. Kalafatçılar, "Türkiye'de İhracatın Gelir ve Fiyat Esnekliklerine Bir Bakış: Bölgesel Farklılıkların Önemi" TCMB Ekonomi Notları, No. 14/05, Nisan 2014.

⁴ Ayrıntılı analiz için bakınız: Çulha, O ve K. Kalafatçılar, "Türkiye'de İhracatın Gelir ve Fiyat Esnekliklerine Bir Bakış: Bölgesel Farklılıkların Önemi" TCMB Ekonomi Notları, No. 14/05, Nisan 2014.

Kutu
4.2Tüketici Güven Endeksleri ve Finansal Oynaklık⁵

Reel iktisadi faaliyete ilişkin veriler, özellikle de özel tüketim, gecikmeli olarak açıklanmaktadır. Bu yüzden, iktisadi faaliyete ilişkin öncü göstergelere politika yapımcılar ve kamuoyu tarafından önem atfedilmektedir. Aylık olarak açıklanan tüketici güven endeksleri bu bağlamda yakından takip edilmekte, tüketime ve iktisadi faaliyete ilişkin verdikleri sinyaller dikkatle yorumlanmaktadır. Bu kutuda güven endekslerinin hangi faktörlerden etkilendiği sorgulanmaktadır. Son dönemde tüketici güven endekslerinin oldukça oynak bir seyir izlediği ve bu dalgalanmaların iktisadi faaliyetin genel seyri ile zaman zaman uyumsuzluklar sergilediği dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, güven endekslerindeki hareketlerin doğru yorumlanabilmesi bakımından endeksteki hareketlerin belirleyicilerinin iyi anlaşılması önem arz etmektedir. Literatürde güven endekslerinin makroekonomik değişkenlere ve kur, borsa gibi finansal göstergelere duyarlı olduğu bilinmektedir. Bu kutuda özetlenen ekonometrik analizde tüketici güven endekslerinin kısa vadede finansal oynaklıktan da etkilendiği gösterilmektedir. Sonuçlar, finansal piyasalarda istikrarı sağlamaya yönelik tedbirlerin, tüketim eğilimi açısından da önemini ortaya koymaktadır.

Analizde tüketici algısını ölçmek amacıyla CNBC-e,⁶ TÜİK-TCMB tüketici güven endeksleri (TGE) ile CNBC-e'nin alt sorularından oluşturulan Tüketici Eğilim Endeksi (TEE) ve Tüketici Beklenti Endeksi (TBE) olmak üzere dört farklı endeks seçilmiştir. Euro ve ABD dolarından oluşan kur sepeti, ihtiyaç kredisi faiz oranı ve doğal logaritması alınmış BIST (Borsa İstanbul) endeksi için finansal oynaklık göstergeleri oluşturulmuştur. Bu çerçevede mevcut günlük veya haftalık veriler ile ay içi standart sapmalar hesaplanmış, daha sonra regresyonlarda daha kolay yorumlanabilir katsayılar elde edebilmek için seriler ortalamaları sıfır standart sapmaları 1 olacak şekilde standardize edilmiştir. Ayrıca yurt dışı finansal piyasalardaki oynaklığın tüketici güvenine etkisini inceleyebilmek için VIX endeksi kullanılmıştır. Yurt dışı kaynaklı bir oynaklığın hem yurt içi finansal oynaklığı hem de güven endekslerini etkilemesi bekleneceğinden, regresyonlarda bu değişkeni kontrol etmek, yurt içi oynaklık göstergelerinin etkisini tam olarak belirleyebilmek için de önem arz etmektedir.

Güven endekslerindeki değişimler ile oynaklık göstergeleri arasındaki ilişkiyi inceleyebilmek amacıyla aşağıdaki regresyonda genelden özele yaklaşımı izlenmiş; istatistiksel olarak anlamsız değişkenler sırayla atılmış ve yalnızca anlamlı değişkenlerin kaldığı sonuçlar sunulmuştur. Bağımlı değişken olarak güven endekslerindeki aylık değişim kullanılırken, açıklayıcı değişkenler olarak güven endekslerinin gecikmeli değerleri, milli gelir büyümesi ve gecikmeli değerleri, enflasyon ve işsizlik gibi makroekonomik göstergelerin yanı sıra kur sepeti, borsa endeksi ve ihtiyaç kredisi faiz oranı gibi finansal değişkenler ile bu değişkenlere ilişkin oynaklık göstergeleri kullanılmıştır. Analizler Mart 2005-Haziran 2015 dönemi için yapılmıştır.

$$\Delta TGE_t = \alpha_0 + \sum_{i=0}^k \beta_i \Delta \text{milli gelir}_{t-i} + \sum_{i=1}^m \gamma_i \Delta TGE_{t-i} + \delta_1 \text{enflasyon}_t + \delta_2 \text{işsizlik}_t + \sum_{i=0}^q \theta_i \text{finansal göstergeler}_{it} + \sum_{i=0}^p \mu_i \text{oynaklık göstergeleri}_{it} + \varepsilon_t$$

⁵ Kutudaki değerlendirmeler Karasoy (2015) çalışmasına dayanmaktadır. Analizle ilgili detaylar için bu çalışmaya bakılabilir.

⁶ CNBC-e tüketici güven endeksi Ekim 2015 itibarıyla Bloomberg HT güven endeksi olarak yayınlanmaktadır.

Oynaklık göstergelerini regresyona her bir finansal gösterge için tek tek ya da her üçünü de aynı anda eklemek mümkündür; burada her iki model için de sonuçlar gösterilmiştir. Oynaklık göstergelerinin etkisi incelenirken finansal değişkenler seviyeleri ile kontrol edilmiştir. Tablo 1, CNBC-e TGE ve TBE için; Tablo 2, TEE ve TÜİK-TCMB TGE için her üç finansal göstergenin oynaklıklarının endekslerdeki değişimler ile ilişkisini göstermektedir. Burada her bir finansal değişken için ayrı ayrı regresyonlar yapılmıştır. İlk olarak, iktisadi faaliyeti temsil etmesi amacıyla regresyonlara eklenen milli gelir büyümesi ve işsizliğin anlamlı katsayılara sahip olmadıkları gözlenmektedir. Bununla birlikte finansal göstergelerin yanında enflasyon, tüketici güvenini belirleyen önemli bir değişken olarak dikkat çekmektedir. Kur sepeti, faiz oranı, BIST endeksinden oluşturulan yurt içi oynaklık göstergeleri güven endekslerini olumsuz yönde etkilemektedir ve bu etki istatistiksel olarak anlamlıdır. Ayrıca finansal göstergelerin seviyelerinin çoğunlukla anlamlı olmadığı gözlenmektedir. Yalnızca TEE için borsa endeksi anlamlıdır. Yurt dışı oynaklıktaki değişimi temsil eden VIX endeksinin ilk farkının da istatistiksel olarak anlamlı bulunması, dış piyasanın tüketici güvenini etkileyen önemli faktörlerden biri olduğunu göstermektedir. CNBC-e TGE için tüm regresyonlarda VIX'in yanında yurt içi oynaklık göstergesi de anlamlı bulunmaktadır. TBE için kur ve faiz oynaklığı anlamlı bulunurken, TEE için kur ve borsa oynaklığı anlamlı çıkmaktadır. TÜİK-TCMB TGE için ise yalnızca kur oynaklığı anlamlıdır. Burada, dayanıklı tüketim malları harcama uygunluğunu ölçmeyi amaçlayan TBE'nin kur ve borsa oynaklığına diğer endekslerden daha duyarlı olduğu ve bu göstergelerin katsayılarının daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 1: Oynaklık Göstergeleri ile Regresyonlar - I

	(Sepet Kur) CNBCe TGE Değişim	(Faiz Oranı) CNBCe TGE Değişim	(BIST) CNBCe TGE Değişim	(Sepet Kur) CNBCe TBE Değişim	(Faiz Oranı) CNBCe TBE Değişim	(BIST) CNBCe TBE Değişim
Enflasyon	-3,613*** (-3,27)	-4,205*** (-3,61)	-3,898*** (-3,33)	-2,460** (-2,40)	-2,926*** (-2,94)	-2,741*** (-2,76)
F.VIX	-0,320** (-2,39)	-0,452*** (-4,78)	-0,377*** (-3,87)		-0,336*** (-3,47)	-0,342*** (-3,50)
Sepet Kur Oynaklığı	-1,340* (-1,89)			-1,345*** (-2,79)		
Faiz Oranı Oynaklığı		-0,913** (-2,33)			-0,964*** (-3,90)	
BIST Oynaklığı			-1,531** (-2,01)			
Sabit	1,806** (2,04)	2,075** (2,35)	2,603*** (2,76)	1,160 (1,28)	1,339 (1,59)	1,390 (1,64)
Gözlem Sayısı	122	122	122	122	122	122
Ayarlanmış R ²	0,205	0,192	0,201	0,0999	0,134	0,117

Notlar: 1) Tahmin Dönemi: Mart 2005-Haziran 2015. Regresyonlar her bir finansal oynaklık göstergesi için ayrı ayrı koşulmuştur. İlgili finansal gösterge ve güven endeksi ilk iki satırda verilmiştir. G bir dönem gecikmeli değeri, F farkı ifade etmektedir. Parantez içinde t değerleri verilmiştir. 2)* p<0,1, ** p<0,05, *** p<0,01 istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 2: Oynaklık Göstergeleri ile Regresyonlar - II

	(Sepet Kur) CNBCe TEE Değişim	(Faiz Oranı) CNBCe TEE Değişim	(BIST) CNBCe TEE Değişim	(Sepet Kur) TÜİK-TCMB TGE Değişim	(Faiz Oranı) TÜİK-TCMB TGE Değişim	(BIST) TÜİK-TCMB TGE Değişim
Enflasyon	-4,724** (-2,53)	-5,846*** (-2,84)	-5,549*** (-2,64)	-1,265*** (-3,30)	-1,476*** (-3,75)	-1,476*** (-3,75)
F.VIX		-0,625*** (-4,28)	-0,443*** (-3,00)	-0,0644* (-1,68)	-0,138*** (-4,10)	-0,138*** (-4,10)
Reel BIST Endeksi - log	-7,937** (-1,99)					
G. TGE - değişim				0,161* (1,79)	0,181* (1,82)	0,181* (1,82)
Sepet Kur Oynaklığı	-3,757** (-2,50)			-0,709*** (-2,87)		
Faiz Oranı Oynaklığı						
BIST Oynaklığı			-3,433*** (-3,00)			
Sabit	83,77** (2,05)	2,926** (2,14)	4,001*** (2,64)	0,619** (2,13)	0,785*** (2,70)	0,785*** (2,70)
Gözlem Sayısı	122	122	122	122	122	122
Ayarlanmış R ²	0,163	0,131	0,170	0,257	0,197	0,197

Notlar: 1) Tahmin Dönemi: Mart 2005-Haziran 2015. Regresyonlar her bir finansal oynaklık göstergesi için ayrı ayrı koşulmuştur. İlgili finansal gösterge ve güven endeksi ilk iki satırda verilmiştir. G bir dönem gecikmeli değeri, F farkı ifade etmektedir. Parantez içinde t değerleri verilmiştir. 2)* p<0,1, ** p<0,05, *** p<0,01 istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 3'te kur, borsa ve faiz oranı için oluşturulan oynaklık göstergeleri, her bir güven endeksi için tek bir defada regresyona dâhil edilmiştir. Bu durumda da VIX endeksinin oldukça önemli olduğu ve VIX endeksindeki artışın tüketici güvenini olumsuz yönde etkilediği gözlenmektedir. CNBC-e TGE için kur ve faiz oranı oynaklığı önemli olmaya devam ederken, TBE için faiz oranı, TEE için ise borsa oynaklığı anlamlı bulunmaktadır. TÜİK-TCMB TGE için ise yurt içi oynaklık göstergeleri anlamlı bulunmamaktadır.

Tablo 3: Oynaklık Göstergeleri ile Regresyonlar - III

	(1)	(2)	(3)	(4)
	CNBCe TGE- değişim	CNBCe TBE- değişim	CNBCe TEE- değişim	TÜİK-TCMB TGE- değişim
Enflasyon	-3,789*** (-3,38)	-2,926*** (-2,94)	-5,549*** (-2,64)	-1,476*** (-3,75)
F.VIX	-0,316** (-2,34)	-0,336*** (-3,47)	-0,443*** (-3,00)	-0,138*** (-4,10)
Sepet Kur Oynaklığı	-1,327* (-1,87)			
Faiz Oranı Oynaklığı	-0,897** (-2,58)	-0,964*** (-3,90)		
BIST Oynaklığı			-3,433*** (-3,00)	
G. TGE - değişim				0,181* (1,82)
Sabit	1,761* (1,97)	1,339 (1,59)	4,001*** (2,64)	0,785*** (2,70)
Gözlem Sayısı	122	122	122	122
Ayarlanmış R ²	0,214	0,134	0,170	0,197

Notlar: 1) Tahmin Dönemi: Mart 2005-Haziran 2015. Regresyonlar her bir finansal oynaklık göstergesi için ayrı ayrı koşullanmıştır. İlgili finansal gösterge ve güven endeksi ilk satırda verilmiştir. G bir dönem gecikmeli değeri, F farkı ifade etmektedir. Parantez içinde t değerleri verilmiştir. 2)* p<0,1, ** p<0,05, *** p<0,01 istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Özetle bu kutuda finansal değişkenlere hassaslığı bilinen güven endekslerinin finansal oynaklığa da duyarlı oldukları gösterilmiştir. Döviz kuru, faiz oranı, BIST endeksine ilişkin oluşturulan yurt içi finansal oynaklık göstergeleri ile yurt dışı finansal oynaklığı temsil eden VIX endeksi, güven endekslerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun yanında, güven endeksleri kısa vadede ekonomik aktiviteden çok enflasyon gelişmelerinden etkilenmektedir. Güven ve oynaklık arasında bulunan güçlü ilişki finansal piyasalarda istikrar hedef alan politikaların, tüketim eğilimi açısından da önemli olabileceğine işaret etmektedir.

Kaynakça

Karasoy, H. G. (2015). Consumer Confidence Indices and Financial Volatility, (No. 15/16). Ekonomi Notları, TCMB

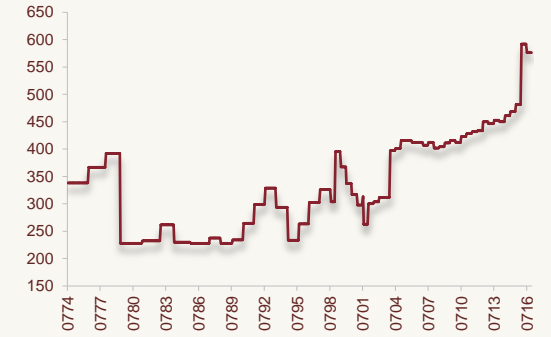
Kutu
4.3

Asgari Ücret Artışının Ücretler Üzerine Etkisi

Çalışanlar için belirli bir refah düzeyini temin etmeyi amaçlayan asgari ücret uygulaması, Türkiye işgücü piyasasının önemli bir kısmını etkilemektedir. 2016 yılında asgari ücretin yüksek bir oranda artırılması asgari ücretin işgücü piyasasına etkilerini yeniden gündeme getirmiştir. Gürcihan-Yüncüler ve Yüncüler (2016) çalışması, asgari ücretlerde 2004 yılında gözlenen benzer bir artışın genel ücretler üzerindeki etkisini incelemektedir. Bu kutuda söz konusu çalışmanın sonuçları özetlenmekte ve buradan hareketle 2016 yılındaki asgari ücret artışının genel ücretler üzerindeki olası etkileri hakkında öngörülebilir bulunmaktadır.⁷

Asgari ücret 1974 yılından itibaren tüm ekonomiyi kapsayacak şekilde ulusal düzeyde belirlenmeye başlanmıştır. Grafik 1, reel brüt asgari ücretin yıllar itibarıyla gelişimini göstermektedir. Asgari ücretin seviyesi zaman içinde kayda değer bir değişim göstermiştir. 1979 yılında Türk lirasının değer kaybı ve sonrasında yaşanan enflasyonist dönem asgari ücretin reel olarak gerilemesine neden olmuştur. Takip eden on yıllık süreçte asgari ücret reel seviyesini korumuştur. 90'lı yılların başında reel artışlar olsa da, 1994 ve 2001 krizleri bu iyileşmelerde sekte vurmuştur. 2004 yılında asgari ücret yüksek bir oranda artış göstermiş, daha sonra 2006 yılından itibaren yükselen bir eğilim içerisinde olmuştur. 2016 yılındaki asgari ücret artışı 2004 yılından sonra ikinci bir seviye kayması meydana getirmektedir.

Grafik 1. 16 Yaşını Dolduranlar İçin Reel Brüt Asgari Ücret (2003 fiyatlarıyla*, TL)

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, TÜİK, TCMB.

* Reel brüt asgari ücret ilgili yıldaki ortalama cari brüt asgari ücretin ortalama tüketici fiyatları endeksinde bölünmesi ile elde edilmiştir. Tüketici fiyatları endeksi 2003=1 olarak alınmıştır. 2003 yılında ortalama brüt asgari ücret 306 TL'dir. 2016 tüketici fiyatları için TCMB Ocak 2016 Enflasyon Raporu varsayımı kullanılmıştır.

Tablo 1, 2003 ve 2013 yılları arasında asgari ücret gelişmeleri ve asgari ücretin ücret dağılımına göre konumu ile ilgili özet bilgi sunmaktadır. Türkiye'de ücret dağılımı incelendiğinde asgari ücret komşuluğunda ve altında çok sayıda kişinin çalıştığı gözlenmektedir. Söz konusu dönemde toplam ücretlilerin yaklaşık yüzde 8'i asgari ücretin yüzde 5 komşuluğunda, yüzde 23'ü ise asgari ücretin altında çalışmaktadır. Eski ve yeni asgari ücret aralığında çalışanlar da dikkate alındığında 2003 yılında asgari ücretin potansiyel etki alanı yüzde 45 gibi yüksek bir orana ulaşmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'de asgari ücretin bağlayıcılığı yüksektir. 2013 yılında asgari ücretin medyan ücrete oranı OECD ülkelerinde ortalama 0,49 olurken, Türkiye için 0,80 olarak hesaplanmıştır. Asgari ücret, ücret dağılımının alt ucuna oranlandığında görünüm daha çarpıcı olmaktadır. Zira asgari ücret seviyesinin ücret dağılımının 10. yüzdelik dilimindeki ücret seviyesine oranı 1'in üzerindedir.

2004 yılında net asgari ücret artış oranı, büyük bir kısmı yılın ilk yarısında gerçekleşmek üzere, yıllık ortalama yüzde 37,6 olmuştur. 2003 sonu itibarıyla 2004 yılı sonu TÜFE enflasyon beklentisi yüzde 13,9 iken, gerçekleşen yıllık ortalama enflasyon oranı yüzde 8,9 olmuştur. Gerçekleşen enflasyon esas alındığında reel net asgari ücret artışı yüzde 26,4 olurken, bir takım uygulama değişiklikleri ve işverene düşen işçi sigorta priminin kısmen devlet tarafından karşılanmasının etkisiyle asgari ücretin işverene maliyeti reel olarak yüzde 20,5 oranında artış göstermiştir.

⁷ "Asgari Ücret Artışının Türkiye İşgücü Piyasası Üzerine Etkileri" başlıklı çalışma yayın aşamasındadır.

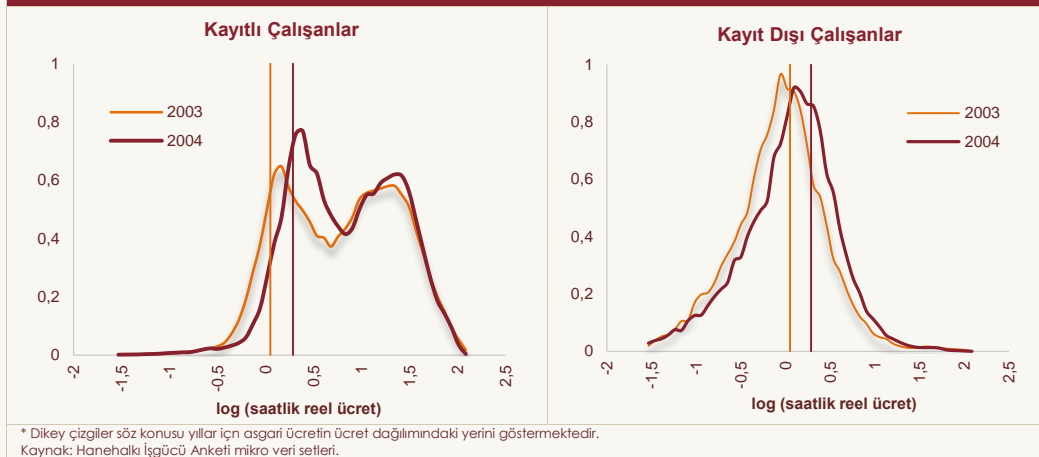
Tablo 1. Asgari Ücret ve Ücret Dağılımı ile İlgili Özet İstatistikler (2003-2013)

	Beklenen Enflasyon (a)	Asgari Ücret			Asgari ücret/			Asgari Ücretin Altında Kazanan Çalışanların Oranı (Yüzde)	Asgari Ücretin Yüzde 5 Komşuluğunda Kazanan Çalışanların Oranı (Yüzde)
		Net, TL (b)	Yüzde Değişim	Yüzde Değişim, Reel	Ortalama	Medyan	10. Yüzdilik Dilim		
2003	24,7	226	30	4,3	0,54	0,75	1,56	23,5	5,6
2004	13,9	311	37,6	20,8	0,6	0,78	1,66	27,2	7,7
2005	8,7	350	12,5	3,5	0,58	0,76	1,58	25,3	10,4
2006	5,84	380	8,6	2,6	0,56	0,74	1,42	23,8	7,9
2007	7,11	411	8,2	1,0	0,65	0,8	1,7	20,4	8,9
2008	6,14	492	19,7	12,8	0,57	0,74	1,38	23,5	7,3
2009	8,45	537	9,1	0,6	0,56	0,74	1,38	23,3	6,4
2010	6,56	588	9,5	2,8	0,56	0,75	1,37	23,5	6,7
2011	6,95	644	9,5	2,4	0,55	0,77	1,34	23	7,9
2012	7,1	720	11,8	4,4	0,55	0,77	1,34	22,9	8,9
2013	6,34	789	9,6	3,0	0,55	0,76	1,26	20	7,2

Not: Asgari ücret verisi Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'ndan, enflasyon beklentileri Merkez Bankası Beklentisi Anketi'nden alınmıştır. Geri kalan istatistikler Hanehalkı İşgücü Anketi mikro veri seti kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır. (a) Geçen yılın Aralık ayı itibarıyla beklenen yıllık TÜFE enflasyonu. (b) İşçi sigorta primi ve vergi ödemeleri sonrasında çalışanın eline geçen net tutar.

Grafik 2, 2003 ve 2004 yılları için kayıtlı ve kayıt dışı çalışan ayırımıyla ücret dağılımlarını göstermektedir. Kayıtlı çalışanlar için uygulanmasına rağmen, ücret dağılımlarına bakıldığında asgari ücretin kayıt dışı çalışanlar için de önemli olduğu görülmektedir. Kayıtlı çalışanların ücret dağılımı iki tepeli olup ilk tepe asgari ücret etrafında oluşmaktadır. Benzer şekilde kayıt dışı çalışanların ücret dağılımı da asgari ücret komşuluğunda tepe yapmaktadır. Ayrıca, asgari ücret artışı sonrasında gerek kayıtlı gerek kayıt dışı çalışanlarda ücret dağılımı sağa kaymıştır. Kayıtlı ve kayıt dışı çalışanlarda gözlenen bu ortak hareket ve dağılımın tepe noktasının asgari ücret komşuluğunda oluşması asgari ücretin kayıt dışı çalışanlar için de bir referans olarak alındığını ima etmektedir.

Grafik 2: Ücret Dağılımları (2003 ve 2004 Yılları, Kemel Dağılım Tahmini)*

Yöntem ve Ampirik Bulgular

Firmaların asgari ücret artışı karşısında farklı intibak mekanizmaları bulunmaktadır. Bunlar ücret artışı, istihdamda gerileme, yeni işe alımların sınırlandırılması, kayıt dışı işçi çalıştırma eğiliminin artması şeklinde olabilir. Dolayısıyla artışın toplam ücretlere ne ölçüde yansıtacağı asgari ücret ve etrafında çalışanların yoğunluğu ve firmanın diğer ayarlamaları yapabileceği alanlarda ne kadar aktif davrandığı ile alakalı olacaktır.

Bu analizde, TÜİK tarafından yayımlanan Hanehalkı İşgücü Anketi (HİA) 2003 ve 2004 mikro veri setleri kullanılarak, 2004 yılında gerçekleşen asgari ücret artışının ücretler üzerindeki etkisine bakılmaktadır. Veri seti 35-70 saat arasında çalışan tüm ücretli ve yevmiyeli çalışanları kapsamaktadır. Analizde asgari ücret artışının ücretlere etkisi farkların farkı yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Bu yöntem, politika değişikliği sonrasında asgari ücretli çalışan yoğunluğu bağlamında farklılık gösteren çalışan alt gruplarının karşılaştırması esasına dayanmaktadır. Her ne kadar asgari ücret tüm çalışanlar için aynı seviyede belirlense de, örneğin sektör/meslek/bölge grupları özelinde ücret dağılımı farklılaştığı için asgari ücretin etkisi farklı boyutta ortaya çıkabilecektir. Bu farklılaşmayı kullanarak asgari ücretin etkisini ölçmek mümkündür. İlgili yazında alt gruplar bölge, sektör, ücret dağılımının farklı noktaları esas alınarak yapılmıştır. Burada verinin kapsamı dikkate alınarak "sektör*meslek" ayrımında bu etkiyi hesaplama yoluna gidilmiştir. Sektör ayrımı Avrupa Birliği standardı olan NACE Rev. 1.1'e göre 9 sektör, meslek ayrımı ise uluslararası meslek sınıflaması ISCO 88'e göre 9 meslek olarak yapılmıştır. Dolayısıyla, toplamda 81 "sektör*meslek" grubu bulunmaktadır.

Etki değişkeni, eski ve yeni asgari ücretin yüzde 5 komşuluğunda çalışanlar olarak tanımlanmaktadır ($0.95 \cdot mwt < wt < 1.05 \cdot mwt + 1$). Bu aralıkta çalışanların oranı 2003 yılı için ortalama yüzde 26,4 iken, "sektör*meslek" grupları arasında önemli oranda farklılaşmakta ve 0 ile yüzde 57,3 arasında değişen değerler almaktadır. Farkların farkı analizi için aşağıdaki denklem tahmin edilmektedir.

$$Y_{i,j,t} = \alpha + \beta \cdot T_t + G_j + \theta \cdot (T_t \times Etki_j) + \gamma \cdot X_{i,j,t} + \varphi \cdot Z_{j,t} + \varepsilon_{i,j,t}$$

Bu ifadede i, j ve t sırasıyla kişi, "sektör*meslek" grupları ve zaman endeksleridir. Y saatlik ücretleri, X kişisel özellikleri, Z sektör ve zaman boyutunda değişim gösteren katma değeri, ε ise hata terimini ifade etmektedir. T zaman kukla değişkeni, G ise grup kukla değişkenleridir. Burada özellikle tahmin edilen parametre asgari ücretteki artışın etkisini gösteren " θ " parametresidir. Bu katsayı politika değişikliği sonrasında etkinin yüksek olduğu gruplardaki marjinal artışı göstermektedir. İktisadi faaliyet göstergesi asgari ücret dışında sektörleri etkileyebilecek şokları kontrol etmek amacıyla denkleme dâhil edilmiştir. Kişisel düzeydeki değişkenler kişilerin gözlemlenebilir özellikleri ve çalışma şartlarını içeren verilerden oluşmaktadır.

Tahminlerde etki değişkeninin hem kesikli hem de sürekli hali kullanılmıştır. Kesikli etki değişkeni için meslek ve sektör grupları asgari ücret uygulamasından etkilenme boyutu düşük (kontrol grubu) ve yüksek (etki grubu) gruplar olarak ikiye ayrılmıştır. Değişkenin ortalama değeri üzerinde kalan gruplar etki, altında kalan gruplar ise kontrol grupları olarak sınıflandırılmıştır. Kesikli etki değişkeni kontrol gruplarında 0, etki gruplarında 1 değerini almaktadır. Diğer taraftan sürekli etki değişkeni ise her grup için hesaplanan değeri almaktadır.

Tablo 2 tahmin sonuçlarını özetlemektedir. Sonuçlar asgari ücretli çalışan yoğunluğunun fazla olduğu gruplarda ücret artışının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Zaman ve etki değişkeni etkileşim katsayısı iki modelde de istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Asgari ücretteki yüzde 1 puanlık reel artış, reel ücretleri yüzde 0,27-0,46 aralığında etkilemiştir. Bu sonuçlar günümüz şartlarına uyarlanırken bazı noktalara dikkat çekmekte fayda olduğu düşünülmektedir. 2004 yılındaki asgari ücret artışı, iktisadi faaliyetin güçlü olduğu bir dönemde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde, yıllık katma değer artışı yüzde 8'dir. Bu ortamda gerçekleştirilen artışın kayıt dışılığa ve istihdama etkisi sınırlı olmuştur. Ayarlamaların çoğu ücretlerin yükseltilmesi yönünde olmuştur. Ekonomik büyümenin daha sınırlı olduğu bir dönemde asgari ücret artışının istihdam ve kayıt dışılık yansımaları daha güçlü, ücretlere yansımaları ise daha sınırlı olabilir.

Tablo 2. Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: Reel Saatlik Ücretler (Doğal Logaritma)

Etki Değişkeni Tipi: Sürekli		Etki Değişkeni Tipi: Kesikli	
Açıklayıcı Değişkenler		Açıklayıcı Değişkenler	
T (2004=1)	0,0131 (0,0140)	T (2004=1)	0,0680*** (0,0157)
Etki x T	0,0170*** (0,00254)	Etki x T	0,00411*** (0,00098)
Kontrol Değişkenleri	Var	Kontrol Değişkenleri	Var
Gözlem Sayısı	97140	Gözlem Sayısı	97140
R ²	0,534	R ²	0,534
<i>Bilgi için:</i>		<i>Bilgi için:</i>	
E(Etki) : Etki Değişkeni Ağırlıklı Ortalama Değeri	0,27	E(Etki): Etki Grubuna Dahil Olanların Örneklemedeki Payı	0,65
Asgari Ücretin Etkisi ($\theta \times E(\text{Etki})$)	0,46	Asgari ücretin etkisi ($\theta \times E(\text{Etki})$)	0,27

Not: *** Yüzde 1 anlamlılık derecesini ifade etmektedir. Standart hatalar parantez içinde verilmektedir. Kontrol değişkenleri sektörel katma değer logaritmik değeri, cinsiyet, medeni durum, yaş grubu, okula gidilen süre, firma büyüklüğü kent-kır kukla değişkenlerini içermektedir.

Ayrıca, 2003 yılı sonunda enflasyon beklentisi yüzde 13,9 iken gerçekleşen enflasyon yüzde 8,6 olmuştur. Eğer firmalar enflasyon beklentisini esas alarak ücret artışını gerçekleştirmişlerse; bu durum, reel olarak 5 puanlık bir fark oluşmasına neden olmuştur. İki tahmin modelinden elde edilen sonuçların farklılaşmasında beklenen ve gerçekleşen enflasyon farkı etkili olmuş olabilir. Şöyle ki, daha yüksek olan etki değeri, sürekli etki değişkeninin kullanıldığı modelde tahmin edilmiştir. Bu modelde kontrol grupları daha sınırlı ve yüksek ücret grupları ağırlıktadır. Ücret dağılımının üst kısmında ücretlerin beklenen enflasyona endeksleme davranışının görece sınırlı olduğu değerlendirildiğinde, etkinin yüksek çıkmasında beklenen ve gerçekleşen enflasyon farkı da rol oynamış olabilir. Bu şartlar altında, düşük etki katsayısını esas almak daha sağlıklı bir yaklaşım olabilir.

Son olarak, 2004 yılında reel net ücret artışı yüzde 26,4 olurken, bir takım uygulama değişiklikleri ve işveren sigorta priminin kısmen devlet tarafından karşılanmasının etkisiyle asgari ücretin işverene maliyeti yüzde 20,5 oranında artış göstermiştir. İşverene maliyetinin görece düşük olması asgari ücret artışının ücretlere geçişini artırmış olabilir.

Tablo 3. Maliyet Dağılımı (2006-2011 Ortalama Pay, Yüzde, 20+ İstihdam Sahip Firmalar)

	Sanayi Sektörü			Hizmet Sektörü	İnşaat Sektörü	Tarım Dışı Ekonomi
	İmalat	Enerji	Madencilik			
1. Toplam Personel Giderleri	16,0	24,7	21,7	33,3	14,8	23,6
2. Hammadde Giderleri	58,9	39,2	32,6	20,2	60,0	41,5
3. Elektrik Giderleri	2,3	5,7	4,6	1,9	0,4	2,0
4. Yakıt ve Akaryakıt Giderleri	2,6	4,2	15,5	4,2	3,8	3,6
5. Kira (bina ve makine teçhizat) Giderleri	1,5	1,3	1,8	5,2	1,0	3,1
6. Finansman Giderleri	2,5	4,5	2,5	5,1	1,7	3,6
7. Faaliyetle İlgili Diğer Giderler ⁽¹⁾	9,6	10,7	14,5	22,2	9,1	15,2
8. Diğer ⁽²⁾	6,8	9,6	6,9	7,7	9,2	7,4
Toplam ⁽³⁾	100	100	100	100	100	100
Firma pay dağılımı (2006-2011 ort.) Yüzde	43,6	0,7	1,5	44,2	9,9	100

Notlar: (1) Faaliyetle ilgili diğer giderler; haberleşme, seyahat, su, ilan, pazarlama, kırtasiye, küçük tamir, sigorta, muhasebe, hukuki işlemler ile hizmet faaliyeti yürüten genişlerde hizmet üretimi için yapılan diğer giderler gibi kalemleri ifade etmektedir. (2) Diğer kalemi büyük ölçüde "olağan dışı gider ve zararlar" ve "diğer faaliyetlerden oluşan gider ve zararlar (kambiyo zararları, faiz giderleri, karşılık giderleri, komisyonlar)" kalemlerinin etkisini yansıtmaktadır. (3) Hesaplamalara yıpranma payı dâhil değildir.

Kaynak: Gürçahan-Yüncüler ve Öğünç, TCMB Çalışma Tebliği No. 15/03 Ocak 2015. 2006-2011 dönemi TÜİK Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri mikro veri seti kullanılarak bahsi geçen çalışmanın yazarlarının hesaplamaları.

Asgari ücretteki artışın maliyet kanalı üzerinden fiyatlara yansımalarının ilk halkasını asgari ücretin diğer ücretlere etkisi oluşturmaktadır. Bunun firma maliyetlerine olan yansıması ise firma maliyet yapısına göre şekillenecektir. Tablo 3 sektörler ayırımında firmaların ortalama maliyet yapısını göstermektedir. Buna göre, emek yoğun olan hizmet sektöründe personel ödemeleri, sosyal güvenlik ödemeleri ile kıdem ve ihbar tazminatından oluşan toplam personel giderlerinin payı yaklaşık yüzde 33'tür. Personel giderlerinin payının büyüklüğü açısından hizmet sektörünü sırasıyla enerji ve madencilik sektörleri takip etmektedir. İmalat ve inşaat sektörlerinde ise personel giderlerinin payı yaklaşık yüzde 15'tir. Buradan hareketle işgücü maliyetinin firma maliyetine yansımalarının hizmet sektöründe diğer sektörlerle göre daha belirgin olması beklenmelidir. Firma maliyetlerinden tüketici enflasyonuna geçişin ise daha sınırlı ve kademeli olması beklenmektedir. Zira tüketici fiyat endeksi sepeti içinde yer alan mal ve hizmetlerin hepsi ülke içinde üretilmemekte veya tüm fiyatlarda maliyet belirleyici unsur olmamaktadır.

